

УДК 811.161.2:81'373.611

Н. М. Хрустик,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови філологічного факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел.: 0993194217,

kafukrmoaonu@ukr.net

АКТИВНІ ПРОЦЕСИ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ВІДІМЕННИКОВІ ДІЄСЛІВНІ ДЕРИВАТИ

Стаття присвячена дослідженню активних процесів словотворення в сучасній українській мові на матеріалі ЗМІ. Розглянуто питання творення відіменникових дієслівних дериватів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*. Визначено й проаналізовано причини, якими зумовлена активізація словотвірних типів, за зразком яких вони утворюються. Доведено, що зростання продуктивності цих словотвірних типів є виявом національної специфіки українського словотворення.

Ключові слова: розвиток української мови, ЗМІ, активні процеси словотворення, словотвірний тип, відіменникові дієслівні деривати.

На особливості сучасного українського словотворення, до яких зараховують префіксальне видове творення дієслів, зокрема тих, що означають різні види інтелектуальної діяльності людини й утворені від іменників чи прикметників іншомовного походження, звертає увагу в одному зі своїх досліджень Л. П. Кислюк [3, с. 33]. Йдеться про зростання продуктивності, а інколи – відродження словотвірних типів, які в тридцятих роках ХХ ст. називали „націоналістичними”. До цих словотвірних типів уналежноємо також деякі типи, за зразком яких продукуються відіменникові дієслова з суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*. З’являються нові лексеми, а також повертаються до вжитку давно утворені слова, які несправедливо забуті українцями. Нерідко ці лексеми фіксуються словниками. *Напр.:* **виснóувати**, *недок.* Віснувати 1. Робити висновок, висновки. Виводити з чого-небудь певне твердження. 2. *рідко.* Створювати в уяві [2, с. 112]; **парадува́ти** 1. Брати участь у параді. 2. *перен.* Робити що-небудь для параду, показу, для здійснення ефекту. 3. *розм.* Невчасно вбиратися в новий, парадний одяг, взувати нові чоботи і т. ін. [2, с. 704] тощо. Проте замість українських питомих утворень мовці під впливом російської мови й нині послуговуються переважно словосполученнями, які позначають відповідні поняття. *Пор.:* *висновувати* – *робити висновки*; *парадувати* – *проходити парадом*, *брати участь у параді* тощо.

Зростання продуктивності відіменникових дієслівних словотвірних типів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-* належить до сучасних тенденцій розвитку українського словотворення. Ця активізація словотвірних типів показова як якісна ознака дериваційного процесу. Так, нині спостерігається продукування дієслів за зразком названих вище словотвірних типів не лише від тих іменників, які порівняно недавно з'явилися в українській мові (пор.: *Гугл* → *гуглити*, *люстрація* → *люструвати*), але й від тих, які вже давно в ній існують. Відповідно виникає закономірне запитання, яке стосується причин активізації цієї твірної бази. Акцентуючи увагу на зростанні продуктивності творення відіменникових дієслів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*, відзначаємо також такий цікавий дотичний факт, як активізація вживання слів, давно утворених за зразком цих словотвірних типів, які маркуються у словниках як застарілі, рідковживані. Наприклад: **кандидува́ти** – *рідко*. Виступати кандидатом [2, с. 413]; **оплєскувати** – *рідко*. Те саме, що й **аплодувати** [2, с. 674]; **справува́тися** – *заст.* 2. Успішно виконувати яку-небудь роботу, якісь обов'язки [2, с. 1186]; **толерува́ти** – *заст., книж.* Виявляти толерантність до кого-, чого-небудь; терпіти [2, с. 1254] тощо. Спостерігається, як зазначає О. А. Стишов, стилістичне перегрупування словника [7, с. 12].

Мета нашої статті – дослідження активізації продукування відіменникових дієслів, утворених суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*, як однієї із закономірностей розвитку процесу словотворення в сучасній українській мові. **Об'єкт** вивчення – сучасний процес словотворення в українській мові. **Предмет** нашого аналізу – зростання продуктивності відсубстантивних дієслівних словотвірних типів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-* як ознака дериваційного процесу. Своє завдання вбачаємо в тому, щоб узасаднити творення відсубстантивних дієслів за допомогою суфіксів *-ува-*, *-и-*, *-і-* як одну з ознак сучасного дериваційного процесу в українській мові, а також з'ясувати, якими причинами зумовлена активізація продукування слів цим способом. У дослідженні використано описовий і функціональний методи, а також елементи морфемного та словотвірного аналізу.

Питання вивчення тенденцій розвитку мови загалом та її окремих підсистем завжди було й нині залишається актуальним. Його

дослідження дозволяє фахівцям прогнозувати, що чекає на мову в майбутньому, яким буде її подальше функціонування. Вивченню цієї проблематики присвячені праці К. Г. Городенської [3], Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської [5], Л. П. Кислюк [4; 5], О. А. Стишова [7], Е. Е. Мінкевич [6], Н. М. Хрустик [8] та інших мовознавців.

Спробуємо з'ясувати, які причини зростання продуктивності творення відіменникових дієслівних дериватів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-* в українській мові нині. Основним середовищем активного продукування лексичних одиниць виступає публіцистичний та розмовний стиль. Наше дослідження базується на спостереженнях, які стосуються, головним чином, мови ЗМІ, зокрема мовлення Першого каналу українського радіо. У ЗМІ виробляються мовні стандарти, формуються певні мовні смаки у слухачів, стимулюється на цій основі їх власна словотворчість. Усе зазначене робить мас-медіа важливим джерелом з погляду дослідження мовних процесів [8, с. 126].

Позамовні чинники вимагають, а внутрішньомовні сприяють утворенню багатьох нових слів. Словотвірна імпровізація – одна з найхарактерніших рис сучасного дериваційного процесу. Спонтанність мовлення сприяє вияву індивідуальності, творчої особистості. Відсутність цензури, відчуття свободи, зокрема відчуття внутрішньої свободи, яке з'явилося в громадян, зокрема в журналістів, у зв'язку з бурхливими соціально-політичними змінами в українському суспільстві, матеріалізувалося у процесі словотворчості. Поява нових слів зумовлена двома основними причинами: одна з них – необхідність якнайточніше та якнайшвидше номінувати предмет, явище, дію, процес тощо, які не мають назви, друга – прагнення до мовної компресії [8, с. 126]. Заміна словосполучення там, де це можливо, одним лексичним утворенням – одна із самобутніх ознак української мови. Саме ця ознака, яка збігається з прагненням сучасного мовця до лаконічності висловлювання, як нам видається, спричинила зростання продуктивності відсубстантивних словотвірних типів із суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-і-*. При творенні дериватів означених словотвірних типів обмеження у сполучуваності морфем з мотивувальною основою стосуються лише формальних чинників. У процесі деривації ці обмеження легко зні-

маються за допомогою морфонологічних змін. Тому за необхідності нові слова можуть продукуватися в будь-якій кількості.

У сучасній українській мові старовинні власне дієслівні суфікси відбилися в такому вигляді: *-ну-* (*-ону-*), *-і-*, *-ї-*, *-я-* (*-а-*), *-и-*, *-а-*, *-ва-*, *-ува-*, *-юва-*, (*-'ува-*), *-овува-* [10, с. 357]. Дуже продуктивним у мові стародавніх східних слов'ян був суфікс *-ова-* (*-ева-*). На українському ґрунті деривати з цим суфіксом повністю збереглися. Правда, сам суфікс в українській мові набрав вигляду *-ува-* (*-юва-*). Заміну дієслівного суфікса *-ова-* на *-ува-* на українському ґрунті одні вчені пояснюють фонетичним шляхом, пов'язуючи її з так званим уканням, тобто зі зміною ненаголошеного *о* в *у* (О. О. Потебня); інші ж вбачають тут результат морфологічної аналогії до форм теперішнього часу на взірць *купую*, *торгую* тощо (В. Ягич). Зміна суфікса *-ова-* на *-ува-*, наголошує С. П. Бевзенко, засвідчується в українських пам'ятках досить пізно. Найбільш давні приклади належать десь до XV ст. [1, с. 361–362].

Продукуючи нові слова, зазначає В. А. Чабаненко, мовець завжди спирається на асоціацію за аналогією, на вже готову структурну модель [9, с. 132–137]. На базі словотвірних типів, які вже давно існують в українській мові, утворено й зафіксовано в мові сучасних ЗМІ такі відсубстантивні дієслівні деривати з суфіксом *-ува-*: 1. 'Дія, діяльність чи стан, зміст яких визначається твірним словом': *банк* → *банкінгувати*, *бюджет* → *бюджетувати*, *варвар* → *варваризувати*, *джаз* → *джазувати*, *думка* → *думкувати*, *імідж* → *іміджувати*, *інклюдив* → *інклюдувати*, *квота* → *квотувати*, *конкурс* → *конкурсувати*, *корупція* → *корупціонувати*, *люмпен* → *люмпенізувати*, *люстрація* → *люструвати*, *міф* → *міфологізувати*, *монета* → *монетизувати*, *музей* → *музейзувати*, *мультиплікація* → *мультиплікувати*, *період* → *періодизувати*, *позиція* → *позиціювати*, *профілактика* → *профілактувати*, *результат* → *результувати*, *рекет* → *рекетувати*, *стрес* → *стресувати*, *термін* → *термінувати*. До дериватів цього словотвірного типу прилягають дієслова, утворені суфіксально-постфіксальним способом: *зір* → *зоруватися*, *сепаратизм* → *сепаруватися*. 2. 'Здійснювати діяльність, що властива особі, названій твір-

ним словом': *коллаборант* → *коллабрувати*, *підліток* → *підліткувати*. 3. 'Дія, пов'язана з предметом, названим твірним словом': *долар* → *доларизувати*, *лист* → *листувати*, *таксі* → *таксувати*. 4. 'Дія, процес, пов'язані з речовиною, названою твірним словом': *кава* → *каєувати*.

Відповідно до давнього суфікса *-и- (-i-)*, відзначає С. П. Бевзенко, сучасна українська мова має органічний рефлекс його *-и-*. За допомогою цього суфікса в мові стародавніх східних слов'ян утворилася порівняно незначна кількість дієслів переважно від іменників і прикметників. Однак він не втрачає своєї продуктивності протягом всієї історії; утворення з цим суфіксом весь час поповнювалися, хоч і в обмеженій кількості [1, с. 360]. У мові сучасних ЗМІ фіксуємо такі дієслова, утворені за зразком словотвірних типів із суфіксом *-и-*: 1. 'Дія, діяльність чи стан, зміст яких визначається твірним словом': *година* → *годинити*, *Гугл* → *гуглити*, *журі* → *журити*, *звитяга* → *звитяжити*, *кошмар* → *кошмарити*, *креатив* → *креативити*, *фестиваль* → *фестивалити*, *фінал* → *фіналіти*. До цього словотвірного типу прилягають за своїми структурно-семантичними ознаками дієслова, утворені суфіксально-постфіксальним способом: *селфі* → *селфітисся*, *Тузла* → *тузлитисся*. 2. 'Здійснювати діяльність, що властива особі, названій твірним словом': *вандал* → *вандалити*, *волонтер* → *волонтерити*, *генерал* → *генералити*.

Суфікс *-i-* генетично сягає старовинного суфікса *-ĥ-*. Творення дієслів за допомогою цього суфікса вже в давнину не відзначалося особливою продуктивністю. Малопродуктивними вони є і в сучасній українській мові [1, с. 357]. Попри сказане, можемо констатувати, що навіть малопродуктивний суфікс *-i-* при творенні відсубстантивних іменників на матеріалі нашого дослідження характеризується певною активністю: 'Ставати тим, хто названий твірним словом': *пан* → *паніти*, *фанат* → *фанатіти*.

Розглянуті нові відіменникові дієслівні деривати з суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-i-*, що фіксуються в мові сучасних ЗМІ, описують різні царини людської діяльності. Їх мотивувальна база – це, як правило, іменники іншомовного походження, серед яких як недавно запозичені лексеми, так і ті, що прийшли в українську мову вже досить давно. Узагаль-

нивши вищевикладені міркування, можемо висновувати, що активізація процесу творення дієслів за допомогою суфіксів *-ува-*, *-и-*, *-і-* є результатом відображення взаємодії мови, зокрема її словотвірної системи, з особливостями розвитку і потребами українського суспільства на сучасному етапі. Зростання продуктивності відсустантивних дієслівних словотвірних типів – одна із ознак сучасного українського словотворення, яка свідчить про відновлення, поглиблення й розвиток його національної специфіки. Вивчення інших тенденцій розвитку українського словотворення, пов'язаних з активізацією внутрішніх мовних ресурсів, відродженням яскравих національних ознак відповідно до власних потреб у збагаченні мови новими словами, становить перспективу дослідження.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарп. обл. вид-во, 1960. – 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
3. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні : динаміка чи деструкція словотвірних норм / К. Г. Городенська // Українська мова. – 2013. – № 2. – С. 3–12.
4. Кислюк Л. Вплив авторитетних українських видань на формування сучасного обличчя української літературної мови / Л. Кислюк // Тенденції розвитку української лексики та граматики / за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк. – Варшава; Івано-Франківськ, 2015. – Ч. 2. – С. 26–37.
5. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Вид. дім Дмитра Бурого, 2008. – 335 с.
6. Мінкевич Е. Е. Прикметникові деривати від новітніх запозичень у сучасній українській мові / Е. Е. Мінкевич // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Чернівці : Букрек, 2016. – Вип. 20. – С. 85–99.
7. Стишов О. Глобалізаційні вияви в словотворенні української і російської мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. / О. Стишов // Вісник Прикарп. нац. ун-ту імені В. Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ : Видавн.-дизайнер. відділ ЦІТ, 2007. – Вип. XV– VIII. – С. 204–208.

8. Хрустик Н. М. Активні процеси словотворення в сучасній українській мові : складні слова / Н. М. Хрустик // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Чернівці : Букрек, 2016. – Вип. 20. – С. 123–125.

9. Чабаненко В. А. Асоціації як універсальний чинник мовного розвитку / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 2005. – № 3 – 4. – С. 132–137.

10. Юрчук Л. А. Суфіксальний дієслівний словотвір / Л. А. Юрчук // Словотвір сучасної української літературної мови : монографія. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 171–210.

References

1. Bevzenko S. P. Istorychna morfolohiya ukrayins'koyi movy (Narysy iz slovozminy ta slovotvoru) / S. P. Bevzenko. – Uzhhorod : Zakarp. obl. vyd-vo, 1960. – 416 p.

2. Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy / ukhad. i hol. red. V. T. Busel. – K.; Irpin' : Perun, 2004. – 1440 p.

3. Horodens'ka K. H. Novi yavyscha ta protsesy v ukrayins'komu slovotvorenni : dynamika chy destruktciya slovotvirnykh norm / K. H. Horodens'ka // Ukrayins'ka mova. – 2013. – № 2. – P. 3–12.

4. Kyslyuk L. Vplyv avtorytetnykh ukrayinskykh vydan' na formuvannya suchasnoho oblychchya ukrayins'koyi literaturnoyi movy / L. Kyslyuk // Tendentsiyi rozvytku ukrayins'koyi leksyky ta hramatyky / za red. I. Kononenko, I. Mytnik, S. Romanyuk. – Varshava; Ivano-Frankiv'sk, 2015. – Ch. 2. – P. 26–37.

5. Klymenko N. F. Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrayins'komu leksykoni : monohrafiya / N. F. Klymenko, Ye. A. Karpilov'ska, L. P. Kyslyuk. – K. : Vyd. dim Dmytra Buraho, 2008. – 335 p.

6. Minkevych E. E. Prykmetnykovi deryvaty vid novitnykh zapozychen' u suchasniy ukrayins'kiy movi / E. E. Minkevych // Slov'yans'kyy zbirnyk : zb. nauk. pr. – Chernivtsi : Bukrek, 2016. – Vyp. 20. – P. 85–99.

7. Styshov O. Hlobalizatsiyni vyvavy v slovotvorenni ukrayins'koyi i rosiys'koyi movy kintsya XX – pochatku XXI st. / O. Styshov // Visnyk Prykarp. nats. un-tu imeni V. Stefanyka. Filolohiya. – Ivano-Frankiv'sk : Vydavn.-dyzayner. viddil TsIT, 2007. – Vyp. XV– VIII. – P. 204–208.

8. Khrustyk N. M. Aktyvni protsesy slovotvorennya v suchasniy ukrayins'kiy movi : skladni slova / N. M. Khrustyk // Slov'yans'kyy zbirnyk : zb. nauk. pr. – Chernivtsi : Bukrek, 2016. – Vyp. 20. – P. 123–125.

9. Chabanenko V. A. Asotsiatsiyi yak universal'nyy chynnyk movnoho rozvytku / V. A. Chabanenko // Movoznavstvo. – 2005. – № 3 – 4. – P. 132–137.

10. Yurchuk L. A. Sufiks'al'nyy diyeslivnyy slovotvir / L. A. Yurchuk // Slovotvir suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy : monohrafiya. – K. : Nauk. dumka, 1979. – P. 171–210.

Н. М. Хрустык

АКТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ : ОТСУБСТАНТИВНЫЕ ГЛАГОЛЬНЫЕ ДЕРИВАТЫ

Статья посвящена исследованию активных процессов словообразования в современном украинском языке на материале СМИ. Рассмотрен вопрос образования отсубстантивных глагольных дериватов с суффиксами *-yva-*, *-u-*, *-i-*. Определены и проанализированы причины, обуславливающие активизацию словообразовательных типов, по образцу которых они продуцируются. Доказано, что рост продуктивности этих словообразовательных типов является специфической национальной чертой украинского словообразования.

Ключевые слова: развитие украинского языка, СМИ, активные процессы словообразования, словообразовательный тип, отсубстантивные глагольные дериваты.

N. M. Khrustyk,

Candidate of Philology,

Associate Professor of Ukrainian Language Department

Odesa I. I. Mechnykov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: 0993194217,

kafukrmovaonu@ukr.net

DENOMINATIVE VERBS AS AN ACTIVE MODERN TREND DEVELOPMENT IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Summary

The article is devoted to the study of verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-* derived from the nouns. Derivation being an active modern trend development of the Ukrainian language, the author proves its relevance and perspective. Denominative verbs were outlined and defined in different works by O. Potebnya, V. Yagych, S. Bevzenko, L. Yurchuk and others. The *purpose* of our research is to study denominative verbs as an active modern trend in derivational processes in the Ukrainian language. The *object* of the research is functioning of derivatives in the Ukrainian language. The *subject* of our research is the denominative verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-*. To reach the aim we defined the following *problems*: to outline the denominative verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-* as an active modern trend of the Ukrainian language in mass media; to study characteristics of this trend development and to determine what causes their formation. *Methodology*. The descriptive methods, continuous sampling method, the method of morphemic and derivational analysis are used. *Finding*. The research results show that the word-building patterns of the denominative verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-* in modern Ukrainian language are the most active. The main reason of their active use is to briefly express one's opinion. *Practical value*. The methodology, elaborated classifications of the word-building patterns of the denominative verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-* can be used in the process of writing textbooks on morphemics and word formation in the Ukrainian language at a high school. *Results*. The denominative verbs with the suffixes *-yba-*, *-u-*, *-i-* are the main modern trend development in derivation of the Ukrainian language.

Key words: the development of the Ukrainian language, the media, active processes of word formation, word-formative type, off-subjective verbal derivatives.

Надійшла до редакції 2.07.2017 р.